वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका २०६९

नेपाल सरकार (मन्त्री परिषद) बाट स्वीकृत मिति २०६९/१०/१८
पहिलो सशोधन (२०७२) स्वीकृत मिति २०७२/०१/३१
दोस्रो सशोधन (२०७४) स्वीकृत मिति २०७४/०२/१९
तेस्रो सशोधन (२०७५)स्वीकृत मिति २०७५/०८/०३

प्रस्तावनाः

वन्यजन्तु (हात्ती, गैँडा, बाघ, भालु, चितुवा, हिउँ चितुवा, ध्वाँसे चितुवा¤, व्वाँसो¤, जंगली कुकुर¤, जंगली बदेल, अर्ना, मगरगोही*, गौरी गाई*, र अजीङ्गर*) ले संरक्षित क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, सामुदायिक वन लगायत अन्य वन क्षेत्र तथा अन्य गाउँ/वस्तीमा प्रवेश गरि स्थानिय जनताको जीउ धनको क्षती पुऱ्याउने गरेको तर राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ र त्यस अन्तर्गत बनेका नियमावलीहरु तथा अन्य प्रचलित नेपाल कानुनमा समेत वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत दिने व्यवस्था नभएको कारण यस्तो क्षति हुँदा स्थानिय जनता र संरक्षण निकाय तथा स्थानिय प्रशासनका बिच तनाब र दन्द्व सृजना हुदै आएको छ । वन क्षेत्रबाट वन्यजन्तु आई क्षति पुर्‍याउने गरेको कारण स्थानीय जनताबाट पटक पटक वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षतिको राहत माग भई आएको सन्दर्भमा स्थानिय स्थरका सरोकारवाला संघ–संस्था, नागरिक समाजसंग छलफल र अन्तरकृया प्राप्त राय सुझावका आधारमा वन्यजन्तुबाट हुने जीउ धनको क्षति वापत तपसिलका मापदण्डको आधारमा पीडीत नेपाली नागरिकलाई राहत उपलब्ध गराई वन्यजन्तु र स्थानीय बासिन्दा बीचको अन्तर सम्बन्ध घनिष्ठ राख्ने उदेश्यले आर्थीक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११४ बमोजिम ⊕नेपाल सरकारले यो निर्देशिका बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

१. यो निर्देशिकाको नाम "वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका २०६९, (तेस्रो संसोधन, २०७५)" रहेको छ ।
२. यो निर्देशिका तुरुन्त लागु हुनेछ ।

२. परिभाषा:

क. "वन्यजन्तुबाट हुने क्षति" हात्ती, गैँडा, बाघ, भालु, चितुवा, हिउँ चितुवा, ध्वाँसे चितुवा¤, व्वाँसो¤, जंगली कुकुर¤, जंगली बदेल, अर्ना, मगरगोही*, गौरी गाई*, र अजीङ्गर* बाट हुने मानविय क्षति, पशुधनको क्षति, भण्डारण गरेको अन्नको क्षति, घर/गोठको क्षति, र खाद्यान्न बाली (उखु, व्यवसायिक केरा खेती समेत)को क्षति समेतलाई जनाउँछ ।
ख. "गम्भीर घाईते" भन्नाले वन्यजन्तुको आक्रमणबाट शरीर अङ्गभङ्ग हुने गरी घाईंते भएको अवस्थालाई जनाउछ ।
ग. "सामान्य घाईते" भन्नाले वन्यजन्तुको आक्रमणबाट शरीर अङ्गभङ्ग हुने बाहेक उपचार गर्नुपर्ने अन्य अवस्थालाई जनाउछ ।
⊕घ. संरक्षित क्षेत्र कार्यालय भन्नाले राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, सिकार आरक्ष र संरक्षण क्षेत्र कार्यालयलाई जनाउँछ

३. वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको किसिम र राहत प्राप्त गर्ने आधारहरु:

क. मानवीय क्षति: संरक्षित क्षेत्र र राष्ट्रिय वन क्षेत्र बाहेक अन्यत्र दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी मानिसको मृत्यु भएमा, गम्भीर घाईते भएमा वा उपचार गर्नु पर्ने गरी घाईते भएको अवस्थामा यस निर्देशिका बमोजिम राहत रकम उपलब्ध गराईनेछ । त्यसैगरी संरक्षित क्षेत्र र राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा सरकारी काममा खटिएका कर्मचारी र वन संरक्षणको कामको लागि अनुमती लिई काममा खटिएका कामदारहरुलाई उल्लेखित वन्यजन्तुले क्षति पुऱ्याएमा समेत यस निर्देशिका बमोजिम राहत उपलब्ध गराउन सकिन्छ ।

ख. पशुधनको क्षति: संरक्षित क्षेत्र र राष्ट्रिय वन क्षेत्र बाहेक अन्यत्र दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी वस्तुभाउको मृत्यु भएमा त्यस निर्देशिका बमोजिम राहत रकम उपलब्ध गराईनेछ । ¤तर पशुधनको बीमा गरेको अवस्थामा बीमा रकम कटाएर राहत रकम उपलब्ध गराईनेछ ।

¤ पहिलो संशोधनद्धारा थप ।
*दोस्रो संशोधनद्धारा थप ।
⊕ तेस्रो संशोधनद्धारा थप ।

ग. भण्डारण गरेको अन्न्को क्षति: दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुले घरगोठभित्र भण्डारण गरेको अन्नको क्षति गरेमा मात्र क्षतिको मुल्याङ्कनको आधारमा राहत उपलब्ध गराईने छ ।

घ. घर/गोठको क्षति: दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुले प्रयोगमा रहेको घर/गोठको क्षति गरेमा क्षतिको मुल्याङ्कनको आधारमा राहत उपलब्ध गराईने छ ।

ङ. खाद्यान्न बालीको क्षति: दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुले खाद्यन्न (उखु ¤व्यवसायिक केरा खेती समेत) बाली नोक्सान गरेमा मुल्याङ्कनको आधारमा राहत उपलब्ध गराईनेछ ।

च. हिमाली क्षेत्र सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: हिमाली संरक्षित क्षेत्रहरुभित्र भएका बस्तीहरुमा दफा २(क) मा उल्लेखित वन्यजन्तुले क्षति पुर्‍याएमा समेत यस निर्देशिका बमोजिम राहत रकम उपलब्ध गराईने छ ।

छ. राहत वितरणका क्षेत्रहरु:

तालिका नं. १ राहत वितरणका क्षेत्रहरुः

वन्यजन्तु	मानविय क्षति			पशुधनको क्षति	भण्डारण गरेको अन्नको क्षति	घर/गोठको क्षति	खाद्यान्नको क्षति
	सामान्य घाईते	सख्त घाईते	मृत्यु				
हात्ती	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	पाउने	पाउने	पाउने
गैँडा	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	पाउने
बाघ	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
भालु	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
चितुवा	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
हिउँ चितुवा¤	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
ध्वाँसे चितुवा	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
ब्वासो¤	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
जंगली कुकुर¤	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
जंगली बदेल	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	पाउने*
अर्ना	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	पाउने
मगर गोही*	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
अजीङ्गर*	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
गौरी गाई*	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने

¤ पहिलो संशोधनद्धारा थप ।

*दोस्रो संशोधनद्धारा थप ।

⑤ तेस्रो संशोधनद्धारा थप ।

४. राहत रकम प्राप्त गर्नका लागि प्रमाणहरु पेश गर्नु पर्ने:

राहत रकम प्राप्त गर्नका लागि प्रमाणहरु पेश गर्नु पर्ने प्रमाणहरुतल तालीका नं. २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २ राहत रकम प्राप्त गर्नका लागि पेश गर्नु पर्ने प्रमाणहरुः

प्रमाण र प्रकृति	**मानविय क्षति**			**पशुधन को क्षति**	**भण्डारण गरेको अन्नको क्षति**	**घर/गोठ को क्षति**	**खाद्यान्न को क्षति**
	सामान्य घाईते	**सख्त घाईते**	**मृत्यु**				
पीडीत/हकवालाको निवेदन	√	√	√	√	√	√	√
संभव भएसम्म मृतकको/पीडीतको फोटो	√	√	√	√	√	√	√
मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र			√				
घटनास्थलके सर्जिमीन मुलुल्का	√	√	√	√	√	√	√
स्वास्थ्य संस्थाको सिफारिस (पोष्टमाटम रिपोर्ट)¤विदेशमा उपचार गराएको भए सरकारी अस्पतालले गरेको सिफारिस संलग्न हुनु पर्ने ।	√	√	√				
प्रहरी प्रतिवेदन ।			√				
सम्बन्धीत मध्यवर्ती उपभोक्ता समिति वा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन ८ उपभोक्ता समिति वा परिषद् वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको सिफारिस	√	√	√				
सम्बन्धीत गाउँपालीका/नगरपालीकाको सिफारिस	√	√	√	√	√	√	√
नाता प्रमाणीत कागजात			√				
स्वास्थ्य संस्थाको सिफारिस र औषधि बिल¤विदेशमा उपचार गराएको भए सरकारी अस्पतालले गरेको सिफारिस संलग्न हुनु पर्ने ।	√	√	√	√	√	√	√
पशुसेवा/ कृषि सेवा सम्बन्धी प्राविधिकको मुल्याङ्कन				√	√		√
जग्गा धनी प्रमाण पर्जी						√	√

¤ पहिलो संशोधनद्धारा थप ।

*दोस्रो संशोधनद्धारा थप ।

® तेस्रो संशोधनद्धारा थप ।

५. राहत रकमको हद:

क. मानविय क्षतिको लागि:

(अ) सामान्य घाईतेको लागि घाईतेको प्रकृति हेरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु. २०,०००/-(बीस हजार)* सम्म औषधोपचारखर्च दिने ।

¤(आ) सख्त घाईतेको लागि घाईतेको प्रकृति हेरी प्रेषीत कागजात र बिशेषज्ञ चिकित्सकको सिफारिसका आधारमा बढीमा रु. २,००,०००/-(दुई लाख)* सम्म औषधोपचार खर्च दिने । ©तर वन्यजन्तुबाट घाइते हुनेलाई औषधोपचार गर्दा दुई लाख भन्दा बढी खर्च लाग्ने अवस्था भएमा नजिकको जुनसुकै अस्पतालमा आकस्मिक (ईमर्जेन्सी) उपचार गराउदा लागेको खर्च तत्पश्चात सरकारी अस्पतालमा उपचार गराउदा लाग्ने सम्पुर्ण खर्च त्यस्तो अस्पतालको सिफारिमा नेपाल सरकारले व्यहोर्ने छ ।

(इ) मृतकको आश्रित परिवार/हकवालाको लागि रु. १०,००,०००/-(दश लाख) राहत रकम दिने ।

ख.पशुधनको क्षतिको लागि:

(अ) वयस्क भैँसी वा जोत्ने उमेरको रांगो वा गोरु वा उन्नतजातको गाई वा साँढेको मृत्यु भएमा ¤रु ३०,०००/-(तीस हजार) सम्म ।

(आ) अन्य पशुको लागि वस्तुभाउको प्रकार हेरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु १०,०००/-(दश हजार) सम्म ।तर पशुधनको बीमा गरेको अवस्थामा बीमा रकम कटाएर राहत उपलब्ध गराईने छ ।

ग. घरगोठ क्षतिको लागि: सम्बन्धित उपभोक्ता समिति तथा कार्यालयका प्रतिनिधि समेतबाट प्राप्त क्षति सम्बन्धि प्रतिवेदन र सिफारिसका आधारमा निम्न अनुसारको राहत रकम उपलब्ध गराईने छ ।

(अ) घर/गोठ क्षतिको प्रकार हेरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु १०,०००/-(दश हजार) सम्म ।

(आ) भकारीमा भण्डारण गरिएको अन्नको मुल्याङ्कन गरि प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमारु१०,०००/-(दश हजार) सम्म ।

घ. खाद्यान्न बालीको क्षतिको लागि:

सम्बन्धित उपभोक्ता समिति, गा.वि.स प्रतिनिधि तथा कार्यालयका प्रतिनिधि समेतबाट प्राप्त क्षति सम्बन्धि प्रतिवेदन र सिफारिसका आधारमा खाद्यान्न बालीको क्षतिको क्षेत्रफल र प्रकृति हेरी बढीमा रु. १०,०००/-(दश हजार) सम्म अनुसारको राहत रकम उपलब्ध गराईने छ । तर एक मौसममा लगाएको बालीको हकमा एक पटक वा वर्षमा दुई पटक नबढ्ने गरि राहत रकम उपलब्ध गराईने छ ।

६ . संस्थागत संरचना:

क. यस निर्देशिका बमोजिमको राहत संरक्षित क्षेत्र कार्यालय मार्फत उपलब्ध गराईने छ ।

ख. जिल्लास्तरमा राहत उपलब्ध गराउनका लागि निम्न बमोजिमको एक राहत वितरण सिफारिस समिति रहने छ

(अ) संरक्षित क्षेत्रको हकमा सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रको कार्यालयको प्रमुख र वन क्षेत्रको हकमा डिभिजनल वन अधिकृत.. संयोजक

(आ) सम्बन्धित मध्यवर्ती क्षेत्र÷८संरक्षण क्षेत्र उपभोक्ता समितिको अध्यक्ष ....सदस्य

(इ) सम्बन्धित सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको अध्यक्ष ....सदस्य

®(ई) सम्बन्धित गाउँपालीका वा नगरपालिकाको निर्वाचित प्रतिनिधि वा प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत .... सदस्य

®(उ) उपलब्ध भएमा कृषि ज्ञान केन्द्र वा भेटेनरी अस्पताल तथा पशु सेवा बिज्ञ केन्द्रको प्रतिनिधि (क्षतिको किसिमअनुसार)... सदस्य

समितिको आवश्यकता अनुसार अन्य विज्ञ प्रतिनिधिलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

¤ पहिलो संशोधनद्धारा थप ।

*दोस्रो संशोधनद्धारा थप ।

® तेस्रो संशोधनद्धारा थप ।

७. राहत माग तथा राहत वितरण गर्दाको कार्यविधि:

क. राहत सहयोग माग गर्ने व्यक्तिले बाटोको म्याद बाहेक घटना घटेको मितिले कम्तिमा ३५ दिनभित्र* सम्बन्धित ☺संरक्षित क्षेत्र कार्यालय वा डिभिजन वन कार्यालय समक्ष माथि तालिका नं. २ मा तोकिएका कागजातहरु संलग्न गरी निवेदन दिनु पर्नेछ ।

☺ख. खण्ड (क) बमोजिमको निवेदन सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र कार्यालयमा पेश भएको र सो सम्बन्धमा राहत वितरण सिफारिस समितिले राहत उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको अवस्थामा संरक्षित क्षेत्र कार्यालयले कम्तीमा दुई जना माथवर साक्षीको रोहवरमा पिडीत वा हकवालालाई राहत रकम भुक्तानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने छ ।

☺ग. खण्ड (क) बमोजिमको निवेदन डिभिजन वन कार्यालयमा पेश भएको र सो सम्बन्धमा राहत वितरण सिफारिस समितिले राहत उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको अवस्थामा डिभिजन वन कार्यालयले वन तथा वातावरण मन्त्रालयले तोके बमोजिमको संरक्षित क्षेत्र कार्यालयमा त्यस्तो राहत रकम माग गर्नुपर्ने छ । यसरी प्राप्त राहत रकम डिभिजन वन कार्यालयले कम्तीमा २ जना माथवर साक्षीको रोहवरमा पिडीत वा हकवालालाई राहत रकम भुक्तानीको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

घ. राहत वितरण गर्दा मानवीय क्षति भएमा मृतकको हकमा नजिकको हकवाला, गम्भीर तथा सामान्य घाईतेको हकमा निज स्वयम वा निजको मन्जुरीनामाको आधारमा र अन्य क्षतिको हकमा सम्बन्धित हकवालालाई राहत रकम उपलब्ध गराईनेछ ।

ङ. मानिसको मृत्यु र गम्भीर घाईते भएको अवस्थामा पीडीत पक्षबाट माग भएमा मानिस मृत्यु भएकोमा रु ५०,०००/-(पचास हजार) सम्म र गम्भीर घाईते भएकोमा रु १०,०००/-(दश हजार) सम्म पिडीतले राहत पाउने रकमबाट सोधभर्ना हुने गरि सम्बन्धित कार्यालयबाट अग्रिम भक्तानी दिन सकिनेछ ।

¤च.यस निर्देशिका बमोजिम वितरण गरिने राहत रकम भरसक/सकेसम्म *चेक मार्फत भुक्तानी गरिनेछ ।

¤८. अनुगमन सम्बन्धि व्यवस्था:

☺क. दफा ७ बमोजिम राहत रकम वितरण गरेपछि सोको विवरण राहत वितरण गर्ने कार्यालयले पिडीत व्यक्तिको स्थायी ठेगाना भएको गाउँपालीका वा नगरपालीकाको कार्यालय र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा पठाउनु पर्नेछ

ख. संरक्षित क्षेत्र कार्यालय चौमासिक रुपमा राहत वितरण भएको विवरण वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा चौमासिक बितेको १५ गतेभित्र पठाउनु पर्ने छ ।

ग. सम्बन्धित प्रमुख संरक्षण अधिकृत/संरक्षण अधिकृतले आफ्नो क्षेत्रभित्र वितरण भएको राहत पाउने व्यक्ति मध्ये कम्तीमा दश प्रतिशत व्याक्तिलाई भेटी रकम पाए नपाएको प्रकृयाको बारेमा अनुगमन गरी चौमासिक रुपमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ । *साथै सो को प्रतिलिपी राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा समेत उपलब्ध गराउनु पर्ने छ । मन्त्रालयबाट सो विबरण मन्त्रालयको वेभसाईटमा र बार्षिक प्रतिवेदनमा प्रकाशित गर्नुपर्ने छ ।

घ. खण्ड (ग) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि संरक्षित क्षेत्र कार्यालयले राहत वितरण गरेकोमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले अनुगमनको व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ ।

¤ पहिलो संशोधनद्धारा थप ।

*दोस्रो संशोधनद्धारा थप ।

☺ तेस्रो संशोधनद्धारा थप ।

९. विविध:

[☺]९(क) प्रचलित कानुन बमोजिम हुने: वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग सम्बन्धमा प्रचलित कानुनमा व्यवस्था भएकोमा सोही बमोजिम र अन्य विषयमा यस निर्देशिका बमोजिम हुनेछ ।

यस निर्देशिकामा नसमेटिएका वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षतिका सम्बन्धमा सम्बन्धीत मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति, संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद, सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति वा डिभिजन वन कार्यालय वा संरक्षित क्षेत्र कार्यालयमा दर्ता भएका संस्थाले आफ्नै स्रोतमा यस निर्देशिकाको परिधिभित्र रही राहत रकम उपलब्ध गराउन सक्नेछन ।

ख. वन्यजन्तुको आक्रमणबाट मानिसको मृत्यु भएमा वा अंगभंग हनेगरी गम्भीर घाईते भएमा संरक्षण सहयोगि निकायले यस निर्देशिका बमोजिम पाउने राहत रकमका अतिरिक्त थप रकम बिषेश राहत स्वरुप उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

१०. बचाउ:

यस निर्देशिका स्वीकृत हुनुभन्दा अगाडी उपलब्ध गराएका रकमहरु यसै निर्देशिका बमोजिम वितरण भएको मानिने छ ।

¤ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

*दोस्रो संशोधनद्वारा थप ।

[☺] तेस्रो संशोधनद्वारा थप ।